

Comunicacions

Mística al cap de Creus

Per JOAN JUANOLA

L'empordanès Dalí és ben conegut arreu del món gràcies a la seva popularitat, extravagàncies, la qual cosa ha deixat força de banda un coneixement més aprofundit de la seva obra. Bona part de les seves teles inclouen en paisatge empordanès que amb els canvis, les evolucions i sobretot l'assimilació de nous coneixements el pintor va emprant com a element complementari de les seves propostes.

Els paratges del cap de Creus, i molt concretament la zona de Tudela, tenen sobre Dalí una vital transcendència, tant és així que amb el temps queden sublimats i presentats com a “espais transcendents”.

L'article “mística al cap de Creus” explica aquesta evolució, quins personatges influeixen, com afecta a Dalí i finalment mostra el paratge com a espai que pot ser emprat per qualsevol mortal que desitgi incrementar el nivell de vivències espirituals.

Lentament, molt lentament, el mite Dalí es va desempallegant del llarg reguitzell de tòpics, clixés, estereotips que li han penjat a l'esquena per així anar mostrant les altres cares, les altres dimensions d'un dels genis més prolífics, hiperactiu, xafarder d'un segle XX que el va nodrir de tota mena de troballes, d'invents, que ell absorbia com si fos una esponja insadollable, per a tot seguit abocar tots aquells nous coneixements –biologia, genètica, física quàntica, esoterismes...– a les seves teles. Res d'estrany que ell mateix digués, doncs, “*La meva obra és com un iceberg, tan sols deixa veure la part que sobresurt de la superfície del mar*”. Aquesta praxis, aquest repte, és el que reclamà Baltasar Porcel en la inauguració del congrés “Dalí segle XXI” (Barcelona, octubre 2003), una mena d'aperitiu del que hauria de ser el fil conductor de la celebració de l'any Dalí durant el 2004. Una fenomenal *mise en escena* que també ha contribuït que el públic s'interessi més per l'obra que no pas per la biografia. Una coneixença altament gratificant i no obstant això cal advertir que voler aprofundir és un tema feixuc, complex i llarg. Jo em vaig voler capbussar i la immersió m'ha costat gairebé 25 anys d'estudi i de recerca.

Pels anys 80 no acabava de clissar perquè redimonis el meu admirat Dalí iconoclasta i entramuntanat, surrealista convençut, va pintar cristos i verges

emprant simbologia i semiòtica catòlica a les seves teles. Unes composicions que em tocaven molt de la vora ja que sempre, a tort i a dret, apareixia el paisatge empordanès, especialment el del cap de Creus, paratges que residint jo a l'estranger tenia aleshores idolatrats i mitificats. Per acabar-ho d'adobar, el mestre emprava suggerents pistes que afegien encara més misteri. Aquella terrible, impactant, esgarrifant inclinació del Crist sobre la platja de Portlligat, duia per títol: *El Crist de San Juan de la Cruz*. Per què aquesta precisió? Remenant per les biblioteques vaig topar amb textos encara més estimulants. Dalí havia contactat a París amb un prior de l'orde carmelita, el pare Bruno, que li va donar a conèixer un dels miracles més esgarrifosos de tota la producció literària mundial: la versió en prosa que el mateix San Juan de la Cruz va escriure sobre la seva obra poètica pel sol fet que les monges no clissaven l'encanteri poètic del *Cántico espiritual* i, per tant, va decidir donar un cop de mà fent una magistral obra d'hermenèutica sobre la seva pròpia creació. Al cap i a la fi es tractava que poguessin experimentar "arrebatos" o estats d'èxtasi, i si la poesia o la música no les penetrava aleshores calia optar per altres recursos. És a dir, l'artista, el creador, constata que la seva obra no fa l'efecte que desitjava i davant aquesta dificultat, en lloc de despotricar, apel·lar a la ignorància del lector, esdevé pragmàtic i mostra el camí que l'ha conduït cap a una creació probablement inspirada per les muses o per les facultats irracionals de l'inconscient, la qual cosa ve a ser el mateix... això avui en dia, però anys enrere, quan encara la psicoanàlisi no havia pres la considerable volada que la va afectar, ments avantguardistes, privilegiades, al dia de qualsevol innovació, en començaven a parlar. La força de l'inconscient, el terrible món dels somnis, el mecanisme de les passions, dels deliris, tot això era camp fèrtil per la imaginació i per la creació. Freud i Einstein eren ben coneguts a la Residencia de Madrid on Dalí va compartir aula i altres experiments amb Buñuel i amb Lorca. Una bona amistat es va forjar i evidentment els intercanvis foren intensos, fructífers i, afortunadament per a nosaltres, genials. Sembla ser que entre conferència i conferència Lorca li recitava a Dalí allò de "*Y vivo sin vivir en mí y de tal manera espero que muero porque no muero*", o aquella altra de "*Entréme donde no supe y quedéme no sabiendo toda ciencia trascendiendo*" per no parlar de les dues estrofes més transcendents escrites mai per una mà humana i que tanta i tanta tinta han fet vessar:

*"Mi amado las montañas / los valles solitarios nemorosos / las ínsulas
estrañas / los ríos sonoros, el silvo de los ayres amorosos / la noche
sosegada / en par de los levantes del aurora / la música callada / la soledad
sonora / la cena que recrea y enamora"*

Segurament que Lorca li va explicar el "truco" a Dalí: no hi ha verb que lligui, tot està en absoluta ingravidesa lluny de la il·lusió espai-temps (com la composició *Madonna* de Portlligat), i si així fou, res d'estrany que això succeís pels bells paratges de Tudela, una zona aleshores gairebé no hi ha llunàtica on es produeixen les més belles transformacions que hom pugui imaginar; passejar és descobrir un espai on les forces tel·lúriques, els vents,

les salabrors, el mar juguen a fer metamorfosis com si seguissin fil per randa la dita del savi grec Heràclit *La Natura juga a cuita a amagar*, aquell personatge que tant admiraven sobre el qual tantes i tantes dissertacions deurien fer o bé a les nits d'Es Llané o bé xino-xano pels paratges "sagrats" dels Dalí dels anys 27, arrossegant un invitat dotat de poderosa sensibilitat

"Pienso en Cadaqués. Me parece paisaje eterno y actual, pero perfecto..."

Dues vegades va estar Lorca a Cadaqués. Durant la Setmana Santa de 1925, ocasió en què va estrenar *Mariana Pineda* a es Llané, i durant l'estiu de 1927. Aleshores Salvador Dalí encara vivia amb la família i segur que ell i amb la germaneta varen decidir ensenyar i dur el sensible poeta-dramaturg al seu racó sagrat. En el vuitè capítol de *Tot l'any a Cadaqués*, Anna Maria no tan sols és explícita, evocant l'indret, la ploma pren vol líric i s'endinsa per les esclertes on s'ha amagat la bellesa.

"Cap de Creus i Tudela són dos paisatges oposats. Cap de Creus és negre, tallant, agressiu, tètric, desolat com un paisatge lunar. Tudela, en canvi, és flonjo, acollidor, màgic i triomfant, com si estigués format pels núvols d'un crepuscle lluminós i un s'hi passegés per sobre. Però, per estrany que sembli, aquests dos paisatges encaixen amb gran perfecció, i l'un està endinsat en l'altre fins al punt que les roques de l'un apareixen en l'altre com si un entrellaçat subterrani els unís... ¿És que són realitat aquests instants en què les roques de Tudela, brillants de mica i en forma de núvols, es reflecteixen en les bellíssimes profunditats? ¿Pot ser que el cos voli sobre els lents paisatges submarins, com en un somni de felicitat extraterrenal?... Els ulls acostumats a tan grandiosa bellesa, tenen a la nit somnis que, en ésser acariciats per la primera llum de l'alba, es fonen deixant en el cos un rastre de plaer... El tros de costa que va de Culip al pla de Tudela s'ha de recórrer per terra, escrutant-ne els racons. Des de'l mar no se'n veu res. El secret està en la intimitat del lloc... En pondre's el sol, el paisatge de Tudela esdevé misteriós i resplendent, com d'incendi; canvia de forma a cada instant i presenta els més insòlits aspectes".

Opinions ben compartides pel germanet, magnífic coneixedor de l'indret

"El lloc més bell del mediterrà es troba exactament entre el Cap de Creus i l'àliga de Tudela. La bellesa suprema del mediterrà s'assembla a la de la mort. Els penyasegats paranoics de Cullrò i Francalós són els més morts del món. Cap de les seves formes va ser mai ni vivent ni actual... Totes les roques, tots els promontoris del Cap de Creus estan en permanent metamorfosi, si hom hi arriba per mar, en acostar-se el simbolisme no para d'evolucionar, de transformar-se. Es viu en un miracle constant..."

I malgrat el coneixement i la certesa de les qualitats, aquest món màgic i tel·lúric es fa esperar en les teles del mestre de Portlligat, com si hagués estat encaixant les peces d'un immens trencaclosques fins que va arribar el

moment idoni i precís. A partir de 1936, Dalí desestima el surrealisme i diu que s'endinsa per altres mars: és el torn del mètode paranoic crític, l'entorn envaeix els rerefons aportant magistral misteri

“El mètode paranoic crític, és la Lídia, i únicament ella, perquè posseeix el grau més elevat en l'exercici de la paranoia... Lídia posseïa el cervell paranoic més magnífic, a part del meu, que mai hagi conegut. Era capaç d'establir relacions completament coherents entre qualsevol assumpte i la seva obsessió del moment, i això amb sublim negligència de la resta, amb una elecció del detall i un joc tan subtil i tan calculadorament hàbil que sovint era difícil no donar-li la raó sobre qüestions que un ja sabia que eren completament absurdes...”

Res d'estrany que la primera composició que presenta sigui *Les metamorfosis de Narcís*, remembrança de l'amic i de la cadaquesenca delirant, i tot plegat ja a partir d'ara, i sense cap mena de complex d'inferioritat, amb els escenaris dels paisatges del cap de Creus, omnipresents en tota la sèrie que dedica a Lídia i a Lorca. Vol la biografia que de sobte Dalí emmudeixi pel bell mig d'una època d'anàlisi i estudi als EUA. Entre els anys 40 i 48 gairebé ni se'l sent piular, però, ah, noi! quan torna a casa, a Portlligat, amb els secrets per a pintar sí, però també amb quelcom més. Ha conegut Ghyka, la divina proporció, ha rellegit els italians, ha descobert la genètica, la física atòmica i quàntica, l'adn, la biologia, etc., i tot això ho ha de poder incorporar a les seves teles. L'any 1951 anuncia:

“El mil nou-cents cinquanta u, les coses més subversives que poden passar a un ex-surrealista són dues: la primera tornar-se místic, i la segona saber dibuixar: aquestes dues formes de rigor m'acaben d'arribar alhora”

La bona nova no és pas ben rebuda, la qual cosa no és gens estranya, una *boutade* més, una bogeria més del pintor entramuntanat de Portlligat que no se n'amaga i que encara tira més llenya al foc. I malgrat tot, Dalí una vegada més s'avançava al temps, ¿aleshores qui podia sospitar que ciència i religió un dia s'abraçarien i es donarien la mà? ¿Qui podia intuir tan sols que la reflexió d'Einstein obria de bat a bat les portes de noves percepcions “*l'estudi de la física ens conduirà de nou a la metafísica*” o bé qui podia sospitar que les “collonades” d'Heisenberg esdevindrien pedres angulars a partir de les quals cal recórrer de nou cert camí, però ara ja desempallegats de certs “mals costums”?, Dalí ja ho proclamava:

“És hora de considerar, en la història del pensament, que el real, tal i com ens el ofereix la ciència racional, no és tot el real. Sobre el mon del raonament lògic i suposadament experimental, tal i com la ciència del segle XX ens el ha llegat, pesa un immens descrèdit. Fins i tot el propi mètode de coneixement resulta sospitós. S'ha plantejat una equació escamotejant incògnites, suposant que una part del problema ja esta solucionat. Però s'acabarà reconeixent

oficialment que la realitat que nosaltres hem batejat és una il·lusió més grossa que no pas el món dels somnis. Per anar al fons del meu pensament diré que el somni del qual parlem no existeix com a tal sinó per estar els nostres esperit en estat de vigilància, el real és un epifenomen del pensament, una conseqüència del no pensament, una amnèsia. Allò veritablement real està dins de nosaltres i nosaltres ho projectem fora de l'anàlisi sistemàtic de la nostra paranoia, que és una resposta i un acte subjecte a la pressió –o depressió– del buit còsmic... La meva obra és com un iceberg, tan sols deixa veure la part que sobresurt de la superfície del mar. Les meves teles cal que siguin llegides com si es tractessin de les projeccions arquetípiques d'una nova cova de Plató. A partir de mi, Dalí, és pot iniciar una nova consciència de la humanitat. Serà, òbviament, un viatge al país de l'horror i de la por, igual que el que pot experimentar un explorador en un país desconegut... però també un viatge existencial prodigiós en el sentit que li donà Heidegger al dir “Ser és esclatar en el món”.

Qualsevol dels intel·lectuals que ara conformen la “tercera cultura”, Capra, Panniker, Laszlo, Wilber, Talbot o qualsevol modern gurú de la new age californiana, no dubtaria en signar algunes de les “ximpleries” anunciades per un Dalí que tenia els paratges del cap de Creus al seu abast com si fossin centres experimentals a partir dels quals es pot crear una obra transcendental que va molt més enllà de les aparents realitats materials. Avui en dia ja no fa riure sentir parlar del quadrilàter cos-ànima-ment-esperit, és més, el tema ara és esbrinar com interrelacionem, com ens ho fem per absorbir tanta complexitat

“Em sento lligat per un veritable cordó umbilical a la totalitat visquent d'aquesta terra. Participo en el ritme d'un batec còsmic... En aquest espai privilegiat el real i el sublim gairebé es toquen... Per mimetisme la meva paranoia ha pres la duresa analítica de les roques del cap de Creus, la meva imaginació ha adquirit el poder de la metamorfosi a base de recórrer aquest litoral sempre canviant...”

Conceptes deixats de banda com ara el panteisme, el dionisisme amarats d'una convicció holística, integral, tornen a tenir sentit, aquella dicotomia entre observador i observat, es va diluint, tot forma part d'un tot indivisible, tal com Dalí mostra a “Galatea de les esferes” universos dinàmics, vius; un altre tema és que ho sabem assimilar, o millor dit encara que ens atrevim a voler-ho experimentar.

El cap de Creus és un dels espais màgics dels que disposa l'ésser humà per transcendir aquesta esquifida, neuròtica, parcel·la de la realitat. En aquells paratges, i molt espacialment a Tudela, hom pot aturar-se una estona per a meditar, és a dir, per a frenar el demencial ritme d'una ment hiper, mega, accelerada que sembla ser que tan sols “funciona” si constantment rep estímuls, sensacions, percepcions d'un exterior preprogramat. Aquesta contemplació del paratge permet endinsar-se per altres estats de consciència molt més permeables a la meditació, un estat o exercici previ indispensable per poder-se apropiat a una experiència mística, és a dir, a aquell sublim estat de consciència en què observador i observat conflueixen i esdevenen unitat.